

TEKST PAUL STRAATSMA | FOTO'S MARCEL VAN KAMMEN

Vanaf linksboven met de klok mee: jeneverbesstruiken lijken in de wind te waggelen; gids Jan van Ginkel (foto: Jan Zeeman); heide en struweel op het Terhorsterzand; jeneverbessen aan de overkant van de plas; zowel in de winter als de zomer draagt de *Juniperus communis* bessen.

Leesteken: jeneverbesstruweel

Een jeneverbesstruweel als op het hier besproken Terhorsterzand, is een struweel met hoofdzakelijk jeneverbestruiken. De gewone jeneverbes is een inheemse soort, hij wordt in de meeste gevallen als solitaire struik aangetroffen in arme zandverstuiving- en heidelandschappen. Het ontstaan van dergelijke struwelen wordt toegeschreven aan afwisselende perioden van onder- en overbeweiding door schapen. De bessen van de struik zijn nog altijd van nut bij de jeneverbereiding. Tegenwoordig worden die vooral geïmporteerd vanuit de Balkan. In vroeger tijden geloofden mensen dat er een goede geest in de jeneverboom woonde. Daarom mocht deze niet gekapt worden. Het aantal jeneverbessen in Nederland is zeer sterk teruggelopen en de soort staat als enige boom op de Nederlandse rode lijst van planten. Sinds 2004 is er meer aandacht voor de bescherming van jeneverbestruwelen en wordt er onderzoek gedaan naar verspreiding en vermeerdering. Mondiaal gezien is het de meest voorkomende naaldboom.

Meer informatie op: www.leestekenvanhetlandschap.nl

Wachter van de heide, symbool van vruchtbaarheid en levenskracht; geen boom waar Drenthe meer mee verbonden is dan de jeneverbes. Jan van Ginkel wandelt in het Terhorsterzand.

'Belang, be-láng, tja..." Jan van Ginkel haalt diep adem, port met zijn stok tussen een paar pollen heide op zoek naar een stevige ondergrond en de juiste woorden. Die eerste heeft hij spoedig gevonden; hij vouwt zijn handen, legt ze op het hout en leunt voorzichtig voorover. „Het belang van de jeneverbes voor Drenthe”, herhaalt hij de vraag, alsof voorzichtigheid geboden is, want „op een ‘filosofisch’ verhaal zit natuurlijk niemand te wachten”. Dan, als de rug is gerecht, weet hij wat hij wil zeggen: „Noem de jeneverbes gewoon maar een icoon van de provincie.”

Geen betere gids door het land van de jeneverbes dan Jan van Ginkel (1954). De oud-medewerker van het Veldstudiecentrum in Orvelte heeft zijn hart verpand aan *Juniperus communis*. Hij mat zich zelfs een alter ego aan om de struik onder de aandacht te brengen bij het grote publiek: Waggel Jan, naar een bijnaam van de jeneverbes, waggelbosse, omdat de struik in de wind lijkt te waggelen.

In 2004 was Van Ginkel een van de oprichters van het Jeneverbesgilde, kort nadat het Wageningse onderzoeksbureau Alterra de noodklok luidde. „De jeneverbes verjongde niet meer en zou uitsterven, werd gesteld. Maar wij hadden vraagtekens bij dat rapport, zagen her en der best nog wel jonge boompjes”, zegt Van Ginkel, omringd door het struweel. „Om beter te weten hoe de struik ervoor stond hebben we, naast onderhoud en voorlichting, vooral ingezet op extra onderzoek.”

INLANDSE CONIFEER

Het land van de jeneverbes dat Van Ginkel heeft uitgekozen voor een wandeling is het Terhorsterzand, onder de rook van Beilen. Minder bekend dan jeneverbesdomeinen als het Mantingerzand of het Dwingelderveld, „maar die staan al zo vaak in the picture.” Een korte wandeling, want reuma beperkt Van Ginkels bewegingsvrijheid en of die ziekte van Lyme nou verdwenen is ... hij heeft ermee leren leven. Ironisch genoeg komt dit het verhaal van de jeneverbes ten goede. Van Ginkel heeft de tijd en de rust om te praten over ‘de enige inlandse conifeer’. Maar niet voordat hij enkele bessen heeft geplukt. Hij splijt een kraaltje met zijn nagels en duwt het onder de neus van de verslaggever. Zuur, zoet en bitter vechten om voorrang.

Een icoon van de provincie dus. En niet alleen omdat de bessen een elementaire bijdrage leveren aan het riedeltje ‘turf, jenever en achter-

docht’, waaruit de Drent zou zijn ‘gewrocht’. Van Ginkel, wijzend naar de struiken op de heide: „Met al zijn silhouetten spreekt hij tot de verbeelding. In volksverhalen komt-ie voor, als wachter van de heide bijvoorbeeld, in de Germaanse mythologie vind je hem zelfs al terug. En omdat hij zowel in de winter als in de zomer groen is en altijd bessen draagt, wordt hij gezien als bron van levenskracht en symbool van vruchtbaarheid.”

JAN CREMER

Wat valt er niét te vertellen over de jeneverbes, kun je je afvragen wanneer Van Ginkel vervolgt.

De wolken stuifmeel die de struik produceert: „Een soort Jan Cremer.” Of dat je de bessen niet plukt, maar een kleed onder de boom legt en vervolgens met een stok tegen de takken slaat. De conserverende werking van de bes, vandaar een geliefd ingrediënt in zuurkool. Het hout, licht en fijn van structuur, dat veel gebruikt werd bij de zuivelbereiding, denk aan melkimmers en karnstokken. En wat te denken van gebruiken en rituelen waarbij de jeneverbes een rol speelde? Zijn bijnaam palmboom, omdat hij de takken leverde voor de processie met Palmpassen? Kortom: veel gebruiken op de rand van de vergetelheid.

Tijd om terug te lopen. De medewerker van het Veldstudiecentrum komt in Van Ginkel naar boven als hij uitlegt hoe stikstofdepositie – stikstof verrijkt de bodem, waardoor snelle groeiers als vogelkers langzame groeiers als de jeneverbes verdrijven – het landschap verandert. Van Ginkel vermoedt dat voor fijnstof iets soortgelijks geldt: dat het de bevruchting van bepaalde planten nadelig beïnvloedt. Het zijn stille, sluipende, niet of nauwelijks waar te nemen bedreigingen voor het landschap.

BIJLMER

Binnenkort haalt Van Ginkel de puntmuts, de signaalhoorn en de grijze wollen cape weer uit de kast. Eigenlijk had hij Waggel Jan al vaarwel gezegd. „Wil ik dit nog wel?, vroeg ik me af toen ik werd gevraagd voor het knippen van lintjes. Nee, besloot ik, toen ik mezelf terugvond in een lift, dertien hoog in de Bijlmer.”

Maar het bloed stroomt waar het niet gaan kan. Met een laatste blik naar het veld: „Het is een harde jongen, die jeneverbes.” Het klinkt liefkozend, alsof hij iets van de boom in zichzelf herkent. „Maar zet ‘m niet in de schaduw, dan kwijnt-ie weg.”